

ISSN 2147-8422

GAZIOSMANPAŐA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

GAZIOSMANPASA UNIVERSITY
THE JOURNAL OF FACULTY OF THEOLOGY

Yıl: 2017/II, Cilt: V, Sayı: 2

İNANÇ FARKI GÖZETMEKSİZİN KUR'ÂN'A GÖRE SOSYAL Dengeyi Bozan İnsan Tipleri*

Ömer ASLAN**

Öz

İnsanlar din, inanç, anlayış, tutum ve davranışlarıyla farklılık arz etmektedirler. Aynı din ve inanca sahip olmasalar da iş ve eylem yönünden benzerlik gösteren toplumlar da vardır. Benzerlikler, iyi ve güzel işler olabileceği gibi, kötü ve çirkin hareketler de olabilmektedir. Her ne kadar insan davranışları üzerinde din ve inancın büyük bir rolü olsa da, terbiye edilmeyen beşerî duyguların zaman zaman baskın geldiği de görülmektedir. Böylesi durumlarda farklı inanca sahip olan gayrimüslimlerle Müslümanların bazen aynı eylemi yaptıkları görülmektedir. Fısk, kızb, cürüm, zulüm, israf ve iftira gibi bazı olumsuz fiillere, bunlar arasında yer vermek mümkündür. Bu eylemler, insanların inanç prensipleriyle bağlantılı olsa da, sonuçta bunlar, bir inanç ve itikat prensibi olmayıp, herhangi bir inanç ve anlayışa mensup kişilerin tutum ve davranışlarından ibarettir. Nitekim bu fiiller, sadece gayrimüslimler tarafından değil, tasvip edilmemekle birlikte zaman zaman İslamî kimlik taşıyanlar tarafından da yapılmaktadır. Bu noktadan hareketle bu tür eylemleri, din, inanç ve anlayıştan ziyade, sosyokültürel olgular olarak değerlendirilmek daha doğru olacaktır. Neticede kim yaparsa yapsın, adı geçen sosyokültürel eksenli fiilleri yapanlar, tutum ve davranışlarıyla toplum hayatını ve doğayı tahrip etmektedirler. Kur'ân da, failine bakmaksızın bu tür eylemlerin hepsini kökten reddetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, insan, Müslüman, gayrimüslim, zalim, müfsid, müfteri.

---

* Geliş Tarihi / Received Date : 10.11.2017

Kabul Tarihi / Accepted Date : 01.12.2017

** Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı,
oaslan@cumhuriyet.edu.tr

HUMAN TYPES PERTURBING THE SOCIAL BALANCE ACCORDING TO QURAN WITHOUT CARING BELIEF

Abstract

Humans are different from each other from the points of religion, belief, mentality, manner and behaviour. There are some societies who are similar in work and behaviour, in spite of the fact that they don't share same religion and belief. These similarities could be both in good, right acts and bad, unright ones. Although there is a great effect of religion and belief on human behaviours, it is seen that uneducated human emotions are sometimes dominant too. In these times, we see that muslims and non-muslims do the same acts, eventhough they have different beliefs. We can place some bad act like sin, lie, cruelty, extravagance and slander between them. Although there is a connection between these acts and human's principal beliefs, they are not religious principles in fact. They are only manners and acts of people who are belonging to any religion and belief. These acts are realised by not only non-muslims but sometimes also by ones who are called as muslims, in spite of that they are disapproved. From this point of wiew, we must see this kind of acts as socio-cultural facts rather than religion, belief and mentality. Consequently, whoever does the mentioned socio-cultural acts, destroys the social life and nature with this manner and behaviour. Qoran disapproves all these acts witout caring who do them.

Key Words: Qoran, human, muslim, non-muslim, cruel, destroyer, slanderer.

Giriş

İnanç, anlayış, iş, konum, tutum ve davranışlarına göre insanlar birbirinden farklı isim, kimlik ve kategorilere ayrılmaktadırlar. Bu durumu, Kur'ân'da da görmek mümkündür. Kur'ân, insanları nitelerken bir kısmını din, inanç ve anlayış, bir kısmını da iş, eylem, tutum ve davranışlarına göre isimlendirmektedir. *Mümin, kafir, müşrik* ve *münafık* gibi sıfatlar, insanların inanç yönlerini nitelerken; *mücrim, müfsid, müsrif, alim, sadık, fasık* ve *zalim* gibi sıfatlar da onların amel durumuna göre kullanılan kavramlardır. Kur'ân'a göre inanç bağlamında insanlar, Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak tasnif edilmektedir. Ancak her ne kadar inançla bir bağlantısı olsa da amel bazındaki nitelendirmeler için aynı şeyi söylemek oldukça güçtür. Kur'ân, müminlerin salih, sadık, muhsin vs.. sıfatlar kazanmalarını; mücrim, müsrif, müfsid vb. vasıflardan ise uzak

kalmalarını istemektedir. Ancak her zaman mücrim, müsrif, müfsid ve zalimlerin sadece gayrimüslimlerden değil, Müslüman kimliğini taşıyanlar arasından çıktığı da görülmektedir.

“Yüzünü dost doğru dine çevir,”¹ ve “emrolunduğun gibi dosdoğru ol!”² mealindeki ayetler, dinin odak noktasını, istikametini/doğruluğun teşkil ettiğini göstermektedir. Kim olursa olsun (Müslüman da olsa) insanlar, bu odak noktasına yakınlık ve uzaklıklarına göre olumlu ve olumsuz vasıflar kazanmaktadırlar. İnsanın Müslüman olması, ya da başka bir ifade ile Müslüman kimliği taşıması onun amel yönünden tam olarak, Kur’ân’ın istediği bir insan olduğu anlamına gelmemektedir. Hal böyle olunca ortada bir sorun olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Buna göre din faktörünün yanında insan ve davranışlarını etkileyen bir takım tali faktörlerin olması muhtemeldir. Biz bunları sosyokültürel etmenler olarak değerlendirebiliriz. Yani din faktörü asıl unsur olmakla birlikte, insanların tutum ve davranışlarında aile, toplum ve çevre gibi sosyokültürel değerlerin de insan üzerinde oldukça önemli bir rolünün olduğunu söylemek mümkündür. Kısaca insan, sadece din ve inanç yönüyle değil, din dışı bazı faktörlerin etkisiyle de hareket edebilmektedir.

İnsan hayatının yönlendirilmesinde din ve inanç sistemleri gibi, sosyal çevre ve kültürün de yadsınmaz bir rolü vardır. Kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insan katkısının bulunduğu bütün gerçeklikleri ifade eder.³ Bireyin zihniyet ve anlayışı, içinde yaşadığı sosyal çevrenin kültür ve medeniyetine göre şekillenir. İnsan topluluklarının hayat tarzlarını, kimlik ve özelliklerini oluşturan kültürün,⁴ o toplum içinde yaşayan bireyin hayat tarzındaki tezahürü, sosyokültürel yapıyı meydana getirmektedir. Toplum kültürünün birey ya da toplum üzerindeki etkisi, toplumun sosyokültürel yapısına göre değişiklik arz eder. Sosyokültürel birikimin arka planında örf, adet, gelenek ve görenek gibi unsurlar etkili olsa da bunun, muhtelif din ve inanç sistemlerinden tamamen bağımsız olduğu da düşünülemez. Bu makalede yer vereceğimiz eylemsel grupları da, inanç ve itikat bağlamından kopararak tamamen sosyokültürel eksenli gruplar altında zikretmek oldukça güçtür. Çünkü her sosyokültürel eksenli grubun, bir inanç yönünün olması da muhtemeldir. Bu sebeple onları bu yönleriyle ele alırken, diğer yönlerinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim Kur’ân’da da bu başlık altında ele alacağımız gruplara sadece inanç ve itikat

¹ Rûm, 30 / 30.

² Hûd, 11 / 112; Şûrâ, 42 / 15.

³ Abdurrahman İbn Haldun, Mukaddime, (nşr: Derviş el-Cüveydi), Beyrut, 1415/1995, s.23.

⁴ Yümni Sezen, , *İslam’ın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004, s.156.

bağlamında yaklaşılmanın, bunlar iş, eylem, tutum ve davranış bağlamında zaman zaman hem Müslim, hem de gayrimüslim kimlik altında zikredilmişlerdir. Böyle de olsa ilgili oluşumlar inanç ve itikat bağlamında değil, ilke bazında amelî tutum ve davranışlar olarak ele alınacaktır.

İlahi mesajın itikat ve amel prensipleri şeklinde iki temel öğretisi olduğu bilinmektedir. İtikat prensipleri inkâr edilmediği takdirde, amelî prensiplerde gösterilecek bir gevşekliğin ya da yapılacak bir eksikliğin, kişiyi din dairesinden çıkarmayacağı malumdur. Kur'ân-ı Kerim'de insanlar inanç, karakter, tutum, davranış ve yaşayışlarına göre bir takım isimlerle tavsif edilmişlerdir. Bunlardan kâfir, müşrik, münafık ve Ehl-i kitap adı altında zikredilenler, inanç eksenli gruplar olarak değerlendirilmiştir. Fâsık, mücrim, müfsid, müsrif, müfteri, zalim ve kazib gibi sıfatlarla nitelenen insan tipleri de amel eksenli gruplar olarak adlandırılmaktadır. Kavramlar, kullanıldıkları alana göre anlam kazanabilmektedirler. Bu makalede de ilgili kavramlar değerlendirilirken, bunların daha çok sosyolojik zemindeki izdüşümlerinin ön planda tutulup tahlil edildiklerini ifade etmemiz gerekmektedir.

1. Fasık

Her türlü günahı içerisine almasından dolayı, *küfr* kelimesinden bile daha geniş anlamı olduğu ifade edilen *fısk* sözcüğünden türeyen *fâsık* kavramı; genellikle, dini hükümleri kabul edip, ikrar ettikten sonra onların hepsini ya da bir kısmını ihlâl eden kişi anlamında kullanılmaktadır.⁵ İslam bilginleri tarafından çok farklı tanımları yapılan fasık; haktan sapan, Allah'ın emirlerine itaatten ayrılan âsî mümin veya kâfir, şeklinde tarif edilmektedir.⁶ Kâfir kavramıyla eş anlamlı olduğunu savunan görüşler olmakla birlikte,⁷ Kur'ân'daki kullanımları açısından fısk, her zaman küfrün müradifi olarak kullanılmamıştır.⁸ Fâsık bir kimseye kâfir denmesinin sebebi, aklın ve fıtratın gerektirdiği hükmü ihlâl etmesinden dolayıdır.⁹

Fâsıklar, kendilerini kötü ameller işlemeye kaptıran kimselerdir. Nefsani

⁵ Râğıb İsfahanî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986, "fısk" md., s.572.

⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Fâsık" md., *DİA*, İstanbul 1995, XII, 202.

⁷ Toshihiko, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, (trc: Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul, tsz., s.211.

⁸ İzutsu, s.211. Fısk kavramının, inkâr, küfr ve şirk dışında anlamlar içerdiğine dair ayrıca bkz., Taberî, IV, 135-140; Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, Beyrût 1987, s.464-465. Hadisler için bkz, Buhari, Edeb, 44; Müsned, V, 181. Kelam, Mezhepler Tarihi ve İslam Hukukunda fasıkın inkâr, küfür ve şirk dışındaki değerlendirilmeleri hususunda bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Fâsık" md., *DİA*, İstanbul 1995, XII, 202-205.

⁹ Müfredât, "fısk" md., s.796.

güçlerine şiddetle bağlı olup saldırganca işlere girişmeleri nedeniyle bunların dinle ilgileri oldukça zayıftır.¹⁰ Fasıklık hususunu niteleyen bir ayet şöyledir: “Ey iman edenler! Bir fâsık size bir haber getirdiği zaman, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırınız.”¹¹ Müfessirlerin pek çoğu bu ayetin, Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt hakkında nazil olduğunu bildirmişlerdir. Rivayete göre, Hz. Peygamber (sav), Velid b. Ukbe’yi zekat tahsili için, Beni Mustalik kabilesine gönderir. Velid oraya gitmek üzere yola koyulur, fakat daha önceleri o kabile ile kendi arasında bazı sorunlar olduğu için, korkarak aralarına girip, Hz. Peygamber’in mesajını onlara iletmeden geri döner. Hz. Peygamber’in huzuruna gelip, onların zekat vermeyi reddettikleri ve kendisini de öldürmeye kalkıştıklarını söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, öfkelenerek bir ordu hazırlanıp, Beni Mustalik kabilesinin üzerine gidilmesini planlar, fakat yola çıkmadan önce, meselenin ne derece doğru olup olmadığını iyice öğrenmek için Halid b. Velid’i teftiş için oraya gönderir. Akşam saatlerinde kabilenin olduğu yere yaklaşan Halid b. Velid, oradan akşam ezanının sesinin geldiğini işitir. Olayı iyice tetkik ettiğinde, onların dinlerinden dönmeyip ibadetlerine devam ettiklerini ve hatta Velid b. Ukbe’yi de hiç görmediklerini öğrenir. Gelip durumu Hz. Peygamber’e bildirir ve bu hadise üzerine ilgili ayet nazil olur.¹² Ayet, olayın failinin inanç yönüne bakmadan, fısık olayıyla yapılan bir yanlışlığa parmak basmaktadır. Nitekim, Müstalik kabilesine gönderilen Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt, sahabeden biridir. Müslüman da olsa, fısık niteliği taşıyan işler peşinde koşmak, toplumun sulh ve sükununa zarar vermektedir.

Kur’ân bütünlüğü içerisinde yaklaşıldığında, fâsık kavramının din ve inanç yönünden belli bir zümreye ait özel bir çağrışım yerine, hayat tarzı, yaşam ve davranış biçimlerine göre tüm insanları kuşattığı görülmektedir. Nitekim, bazı ayetlerde müşrik, münafık, Yahudi ve Hıristiyanlar için kullanıldığını gördüğümüz fâsık ifadesinin,¹³ bazı yerlerde de Müslümanlar için kullanıldığına rastlamaktayız.¹⁴ Ancak bu yaklaşım, vahiy tarafından tasvip edilmediği için Kur’ân, bundan sakındırma mesajları vermektedir. Zira meleke kesbetmesi halinde bunun, zamanla küfre dönüşme riski söz konusudur. Kur’ân’ın bu kavramı, farklı inanç kimlikleri üzerinden aktarması, onun bir Müslüman değil de ancak, bir gayrimüslim işi olabileceğini vurgulamak içindir. Nitekim Kur’ân,

¹⁰ Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, (trc: Mehmet Erdoğan), İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, I, 429, 459.

¹¹ Hucurât, 49 / 6.

¹² Taberî, XI, 384; Râzî, XXVIII, 102-103.

¹³ Bakara, 2 / 99; Âl-i İmrân, 3 / 110; Mâide, 5 / 59; Tevbe, 9 / 67; Saff, 61 / 5; Münafikûn, 63 / 6.,

¹⁴ Bakara, 2 / 282; Nûr, 24 / 4; Hucurât, 49 / 6.

“Kim, Allah’ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar fasıklardır,”¹⁵ ifadesiyle, ilahi mesaja uymayan ehl-i kitabı fasık olarak adlandırmıştır.¹⁶ Onların bu sıfatı almaları, din ve inançlarından ziyade, yapmış oldukları eylemle bağlantılıdır. Böylece fıska düşmesi muhtemel bir Müslümanın bu eylemi yapması durumunda, gayrimüslim bir grup içerisinde yer alma riski taşıdığına dikkat çekilerek onun, fıska eyleminden uzak kalması istenmektedir. Böyle olmakla birlikte Müslüman kimliği taşıyan bazı insanların zaman zaman fıska girdikleri görülmektedir.

Verilen bilgilerden hareketle sosyal dengeyi bozan fasıkların, din ve inanç gruplarından herhangi birine ait özel kimlik olmadığı anlaşılmaktadır. İnsanların, daha çok amelî boyuttaki olumsuz tutum ve davranışlarından bir kısmı fıska olgusu ile nitelendirilmektedir. Fıskın, Kur’ân tarafından şiddetle reddedilen bir davranış biçimi olduğu açıktır. Yani her fıska hadisesi vahye aykırıdır. Bununla birlikte böyle bir eylem sergileyen her fasığın Müslüman olmadığını söylemek oldukça güçtür. Burada vurgulanmak istenen bunun, bir inançtan ziyade, insanların olumsuz tutum ve davranışlarına yönelik bir kavram olduğudur. Lakin bunun böyle olması Müslümanların da fasık olabileceği anlamına gelmemelidir. Buradan asıl çıkarılacak sonuç şudur: Fıska eylemleri işleniş biçimlerine göre elbette ki birbirinden farklıdır. Ancak ister Müslüman, isterse gayrimüslim olsun, Kur’ân’ın, fıska eyleminde bulunanlara fasık adını verdiği görülmektedir. Dereceleri farklı olsa da, eylem olarak her iki tarafın yaptığı işin adı fıska’dır. Bu tür eylemlerde Kur’ân, inançtan ziyade, yapılan işi esas almaktadır. Buna göre kim olursa olsun (Müslüman da olsa) fasık, iş ve eylemleriyle sosyal dengeyi bozan olumsuz bir insan tipidir.

2. Müfsit

Herhangi bir şeyin az ya da çok, ölçü ve itidalden çıkması, insanların dini ve dünyevi menfaatlerinin hedefinden saptırılması, *fesâd* olarak tabir edilmektedir.¹⁷ *Fesâd* sözcüğünden türeyen *müfsid* kavramı, Kur’ân’daki kullanımıyla; varlığın doğa ve tabiatını, düzen ve dengesini bozan, fesat çıkararak ve bozgunculuk yapan kişi anlamlarına gelmektedir.¹⁸ Buna göre sünnetullahı, Allah’ın, insan ve evrene koymuş olduğu kanuna rıza göstermeyip, isyan ve inkâr derecesinde tepki veren her faktör de müfsit kavramı altında değerlendirilebilir. Kur’ân’ın ifadesiyle melekler, henüz insan yaratılmadan önce,

¹⁵ Mâide, 5 / 47.

¹⁶ Taberî, IV, 592.

¹⁷ Râğıb, “Fsd”md., s.571; Zemahşerî, I, 70.

¹⁸ Bakara, 2 / 12, 30, 205; Rûm, 30 / 41; Muhammed, 47 / 22.

daha inanç ve itikat yönü dikkate alınmadan insanın müfsid olabileceği hususunu dile getirmişlerdir.¹⁹ İlgili ayette yer alan, 'bozgunculuk yapacak olan' ifadesi, genel anlamıyla tüm insanları kuşatmaktadır. Henüz hiçbir inanç kimliğine sahip olmayan bir varlığa atfedilen bu niteleme, inanç ve itikat yönüne bakılmaksızın onun, tamamen yapısından kaynaklanan bir özellikle yeryüzünde bozgunculuk yapabilmeye de temayüllü olduğunu göstermektedir. Öyle ki Müslüman da olsa, beşer vasfıyla dünyaya gelecek olan varlığın, kan dökme ve bozgunculuk yapma gibi ifsad hareketinde bulunma ihtimali söz konusudur.

Kur'ân, din ve inanç yönünü dikkate almadan, evrenin düzen ve intizamıyla, herhangi bir şeyin doğa ve tabiatını bozan her şeyi müfsid kavramı altında zikretmiştir. Bir taraftan, "İnkâr edip de (insanları) Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuk sebebiyle, azaplarını kat kat arttıracamız,"²⁰ mealindeki ayetiyle, din ve inançta yapılan tahribata atıfta bulunulurken, diğer taraftan da "İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu,"²¹ şeklindeki ayetiyle de, doğa ve çevre bilinci ile eşyanın kullanımına yönelik tahribata (ifsad) işaret edilmektedir.²² Denge, düzen ve ahenkten yana tavır koyan Kur'ân'ın, fesad ve bozguncu yaklaşımları tasvip etmesi mümkün değildir. Ancak tüm mesajlarıyla bu tür yaklaşımlara giden yolları kapatmak istemesine rağmen, yine de insanlardan bir kısmı, tutum ve davranışlarıyla bu hareketleri sergilemeye devam etmektedir.²³ Her ne kadar Müslümanların da zaman zaman bu tür işleri yapma ihtimalleri söz konusu olsa da vahyin bunları onaylaması söz konusu değildir.²⁴

Kur'ân'a göre müfsid ifadesi kâfir, müşrik ve münafık gibi²⁵ din ve inanç; şımarıklık ve zulüm gibi²⁶ ahlâk ve hukûk; homoseksüellik gibi cinsel sapıklık²⁷ şeklinde bireysel ya da toplumsal meselelerin zemininden kopartılarak, tabî ve fitrî tahribat yapanların hepsini kuşatmaktadır. Netice itibariyle Kur'ân din,

¹⁹ "Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, deyince onlar da: Biz hamed ederek seni yüceltir ve takdis ederken sen orada fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın? dediler." (Bakara, 2 / 30)

²⁰ Nahl, 16 / 88.

²¹ Rûm, 30 / 41.

²² Ayrıca bkz., Neml, 27 / 48.

²³ Hûd, 11 / 85.

²⁴ "İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın." (Şuarâ, 26 / 181-183)

²⁵ Yûnus, 10 / 40; Bakara, 2 / 11; Â'râf, 7 / 74, 103.

²⁶ Kasas, 28 / 77.

²⁷ Ankebût, 29 / 30. Hz. Peygamberin de; "Ümmetim hakkında en çok korktuğum, korkunç şeylerden biri de Lutkaomnini yaptığı iştir," şeklindeki ifadesi için bkz., Tirmizî, Hudûd, 24; İbn Mâce, Hudûd, 12.

inanç ve inkâr gibi inanç eksenli hususları dikkate almadan, Allah'ın emir ve yasaklarını, insan haklarını, varlığın doğa ve fıtratını ihlal edenleri müfsid olarak nitelendirmektedir. Doğrudan herhangi bir inanç kimliğini temsil etmemesi nedeniyle hangi inançtan olursa olsun, müfsitler de sosyolojik dengeyi bozan olumsuz insan tipleri arasında yer almaktadır. Genel anlamıyla bunlar, Allah'ın, "bozgunculuk yapmayın" emrini ihlal etmişlerdir.

3. Mücrim

Genel olarak günahkar anlamına gelen *mücrim* kelimesi; Allah (cc)'ın yasakladığı kötü fiilleri yapan kimse demektir.²⁸ Mücrim, günahkâr anlamında bir Kur'ân terimi olarak İslamî literatürde yer alan kavramlardan biridir.²⁹ Bir Kur'ân terimi olarak sadece gayrimüslimler için kullanılıyor gibi gözükse de bu kavram, bir din ve inanç grubu görüntüsünden ziyade insanların, Allah'ın emir ve yasaklarını dikkate almamalarını göstermesi bakımından önemlidir. Daha çok gayrimüslim taraf için kullanılan ifadenin, bu kapsama giren işleri yapmaları durumunda Müslümanlar için de kullanılabileceği görülmektedir. "De ki: Siz, bizim işlemiş olduğumuz suçtan sorgulanacak değilsiniz ve biz de sizin yapmakta olduğumuzdan hesaba çekilecek değiliz."³⁰ Bu ayet-i kerimede, Müslümanların işleyeceği suçlar için *cürm* sözcüğünün kullanıldığını görmekteyiz.³¹ Fakat ameller, düşüncelerin dışı vurmuş halleri olduğundan, Müslümanların işlediği cürümle, gayrimüslimlerinki aynı değildir. Müslümanların işlemiş olduklarının, gayrimüslimlerinki gibi inkâr ve isyan şeklinde olmayıp, beşer olmanın acizliğinden kaynaklanan amel bazındaki bir takım günahlardır.³² Ancak böyle de olsa Kur'ân, bu tür fiillerden uzak kalınmasını istemektedir.

Mücrim kavramı, birey ya da toplumun hangi inanç grubundan olduğuna bakılmaksızın, insanların işlediği bir suçu ifade etmek için kullanılmaktadır. "Ve onların üzerine bir azap yağmuru yağdırdık. Bak, suçluların akıbeti nasıl oldu."³³ Ayette, suç işleyenlerin kafirler olduğu belli olsa da³⁴ buradaki *mücrim* ifadesi, kişinin inanç yönünü değil, işlediği suçu anlatmak için kullanılmıştır.³⁵ Nitekim insanların hayatında en iğrenç hastalık olan sodomî/eşcinsellik sapıklığının bile

²⁸ İsmail Karagöz, "Mücrim" md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.484; Celal Kırca, "Mücrim" md., *İslami Kavramlar*, s.534.

²⁹ Hatice Kelpetin Arpağuş, "Mücrim" md., *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 455.

³⁰ Sebe', 34 / 25.

³¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, yy., 1400/1980, XIII, 14.

³² Krş, Zemahşerî, III, 565.

³³ Â'râf, 7 / 84.

³⁴ Nesefî, II, 385.

³⁵ Krş., Sâbûnî, IV, 28.

bu kavram altında zikredildiği görülmektedir.³⁶ Her ne kadar ilgili ayet, hadiseyi hitap ettiği kavme atfederek anlatsa da vahyin, vermek istediği mesajın evrensel olduğunda kuşku yoktur. Bu hadisenin, sadece gayrimüslimler tarafından yapılmadığı da bilinen bir gerçektir. Müslüman kimliğiyle böyle bir suçu işleyen kişinin adı da herhalde mücrimden başkası olmayacaktır.

Mücrim kelimesinin geçtiği âyetlere bütün olarak bakıldığında, Allah'ın ayetlerine inanmayanların, peygamberleri, hak ve hakikati, ahiret ve cehennemi yalanlayanların,³⁷ Allah ve Kur'ân'dan yüz çeviren, peygamber ve müminlerle dalga geçip düşmanlık edenlerin, zalim, kâfir, müşrik ve münafıkların mücrim çatısı altında zikredildikleri görülmektedir.³⁸ Nitekim, ilahi mesaja ve onu getiren elçilere karşı koyma anlamında kullanıldığını gösteren bir ayet şöyledir: *"(Rasulüm!) İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar peyda ettik. Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter."*³⁹ Ayette geçen mücrimler, peygamberlerin düşmanları olarak nitelendirilmektedirler. Buradaki mücrim kavramı, kâfirler grubunu içermekle birlikte,⁴⁰ özellikle gayrimüslim sıfatıyla yapılan mücrimliğın, düşmanlık şeklinde vahiy ve vahiy elçisine gösterilen bir tavır olduğu görülmektedir. İnkâr ve isyanın prototipi Kârûn gibi birinin yaptıkları da yine aynı ifade kapsamında işlenmiştir.⁴¹

Anlaşıldığı kadarıyla, daha çok gayrimüslimleri niteleyen mücrim kavramı,⁴² genel olarak ilahi mesajın onaylamadığı davranışları sergileyen herkesi kuşatmaktadır. Allah'ın yasakladığı her türlü sapık inanç, kötü ve günah olan söz, fiil ve davranışları işleyenlere, ilâhi irâdeye başkaldıranlara, İslâm'ı kabul etmeyenlere mücrim denildiği görülmektedir. Buradan hareketle Müslümanların cürümden kaçınmaları mesajı verilmeye çalışılmıştır. Hadis kaynaklarında yer alan *cürm* kelimesinin de genel anlamıyla günah ve günahkar karşılığında kullanıldığı görülmektedir.⁴³ Mücrim nitelemesini Kur'ân, herhangi bir din ve inanç değil de tüm insanlara ait bir eylem olarak ele almış, ancak bu tür eylemleri ancak gayrimüslimlerin yapabileceğine işaret etmiştir.

³⁶ Hicr, 15 / 58.

³⁷ En'âm, 6 / 124, 147; Â'râf, 7 / 40, 44-45; Rahmân, 55 / 43.

³⁸ Hûd, 11 / 52; Secde, 32 / 22; Hicr, 15 / 11-12; Furkân, 25 / 31; Münafikûn, 83 / 7-8; Â'râf, 7 / 40-41; Enfâl, 8 / 7-8; En'âm, 6 / 55; Tevbe, 9 / 66.

³⁹ Furkân, 25 / 31.

⁴⁰ Mevdudî, Seyyid Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (trc: Komisyon), İstanbul: İnsan Yayınları, 1996, III, 585.

⁴¹ Kasas, 28 / 78.

⁴² Mürselât, 77 / 46.

⁴³ Buhari, İ'tisâm, 3; Müslim, Fezâil, 132-133; Müsned, VI, 57.

4. Müsrif

Aşırı gitmek, haddi aşmak, israf etmek, sorumsuz hareket etmek gibi anlamlara gelen *israf* kelimesiyle aynı kipten oluşan *müsrif* kavramı, zaruri ihtiyaçlardan fazla harcayan, haram olan şeylere yönelen, nefsin arzu ve isteklerine tabi olan kişi anlamına gelmektedir.⁴⁴ Allah'ın haram kıldığı şeylere el uzatmanın da israf olduğu,⁴⁵ dolayısıyla haram şeylere tevessül edenlerin bu kavram altında mülâhaza edilebilmesi mümkündür.

Kur'ân-ı Kerim'de türevleriyle birlikte muhtelif yerlerde ve farklı anlamlarda kullanılan bu kavramı daha çok, maddi ve manevi ihtiyaçlarını meşru ölçüler dışında arayan insanlar için kullanmak mümkündür. Ölçüyü aşmak ya da ihlal etmek şeklinde değerlendirilen *isrâf*,⁴⁶ Kur'ân'ın, her platformda yasaklamaya çalıştığı hususlar arasında yer almaktadır. "*Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*"⁴⁷ Ayette, ifade edildiği gibi, Allah (cc), israfı engellemek için, müsrifleri sevmediğini beyan etmektedir. Zira müsrifler, ilke bazında, Allah'ın koyduğu sınırlara el uzatan, akıl ve bedene zarar veren kimselerdir.⁴⁸ Kur'ân'ın ifadesiyle bunlar, Allah'ın vermiş olduğu maddi ve manevi nimetlere karşı ölçüyü kaçıranlar olabileceği gibi,⁴⁹ "*Müsriflerin (müsrifin) emirlerine itaat etmeyin,*"⁵⁰ ayetinin ifadesiyle, istek ve arzularıyla ilahi mesaja karşı hareket edenler de olabilir.⁵¹ Ayette yer alan *müsrifin* ifadesinin *kafirlerin* karşılığı olarak kullanılması,⁵² israfın herhangi bir Müslümana yakışmayan bir tavır olduğunu göstermektedir.

Herhangi bir sınır tanımayan şeklindeki anlamıyla müsrif kavramını⁵³ Kur'ân'ın koyduğu ölçü ve kriterlere karşı sergilenen bir tavır olarak görebiliriz. "*Firavun'un ve ileri gelenlerinin kötülük yapmaları korkusu ile kavminin küçük bir bölümünden başkası Mûsa'ya iman etmedi. Çünkü Firavun o yerde zorba bir kişi idi. O*

⁴⁴ Müfredât, "Srf" md., s.337-338.

⁴⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, II, 262.

⁴⁶ İzutsu, s.233.

⁴⁷ En'âm, 6 / 141.

⁴⁸ Sâbûnî, III, 103.

⁴⁹ A'râf, 7 / 31.

⁵⁰ Şua'râ, 26 / 151.

⁵¹ Ebu'l-Fadl b. el-Hasan Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân li Ulûmi'l-Kur'ân, Daru't-Takrîb*, (I-X), Kahire, 1958, VII, 369.

⁵² Ebu'l-Berekât Abdullah Ahmed b. Mahmud Neseî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, Tefsiru'n-Neseî*, İstanbul: Daru'l-Esâd, 1993, IV, 850.

⁵³ Mevdudî, II, 356.

*gerçekten aşırı gidenlerdendi (müsriflerdendi)."*⁵⁴ Bu ayette yer alan müsrifler, hedeflerine varmak için zulüm gibi en uç işleri yapmaktan sakınmazlar. Çıkarlarının olduğu yerde tüm sınırları hiçe sayar ve kendilerini durduracak hiçbir had tanımazlar.⁵⁵ Nitekim onlar, ilahi mesaj karşısındaki vurdumduymaz tavırlarıyla aşırılığa devam etmişlerdir. "*Gerçekten elçilerimiz onlara hakikatin bütün delilleriyle geldiler, ama buna rağmen, onların çoğu yeryüzünde her çeşit aşırılığa meyletmeye devam ettiler.*"⁵⁶ Ayet, peygamberlerin, insan ve toplum düzenine yönelik apaçık deliller (mucize/vahiy) getirmelerine rağmen, israiloğullarının pek çoğunun, bunlara karşı koyma ve ilahi mesajın aksini yapmaya devam etmelerini⁵⁷ *müsrifûn* kelimesiyle beyan etmiştir.

Kur'ân, müsrif kavramını, bir inanç kavramı olarak değil de, daha çok tüm insanların israf etme özelliklerini ele alan bir mahiyette de kullandığı görülmektedir. "*De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden (müsrif) kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz.*"⁵⁸ Bu ayette yer alan, *müsrif kullar* ifadesi müminleri kuşatmakla birlikte⁵⁹ aynı zamanda tüm insanları da kapsamaktadır. İbni Kesir (774/1372)'in dediği gibi ayet sadece müminlere değil, tüm insanlara hitap etmektedir.⁶⁰ İlahi mesaja muvafakat edenler, zaman zaman israfa dalsalar da Kur'ân bunun, cehenneme götüren bir davranış biçimi olduğuna dikkat çekerek, onları uyarmaktadır: "*Hiç kuşkusuz aşırı gidenler (müsrifler) cehennemliklerin ta kendileridirler.*"⁶¹ Ayet, müsriflerin cehenneme gitmelerinin nedenini, dalalet ve tuğyan ile vahye karşı sergilenen aşırılıklardan kaynaklandığını göstermektedir.⁶² Buna göre müminlerin bu tür yaklaşımlardan uzak kalmaları gerekmektedir.

Müsrif kavramı hakkında verilen bilgilerden hareketle onun hem dinî, hem ahlâkî, hem de ekonomik bir mahiyet arzettiği görülmektedir. Allah'ın koyduğu kural ve düzen sınırlarını aşan biri olarak Kur'ân'ın yüklediği anlamla müsrifler, haddi aşan insanlar olarak görülmektedir. İnanç bağlamında doğrudan herhangi bir gruba şamil olmadığı için, bu davranışı sergileyen herkesin müsrifler grubunda değerlendirilmesi mümkündür. İlahi mesajın,

⁵⁴ Yûnus, 10 / 83.

⁵⁵ Mevdudî, II, 356.

⁵⁶ Mâide, 5 / 32.

⁵⁷ Razî, XI, 167; Sâbûnî, III, 19.

⁵⁸ Zümer, 39 / 53.

⁵⁹ Sâbûnî, XIV, 63.

⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrût, 1994, IV, 70-71; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 4134.

⁶¹ Mü'min, 40 / 43.

⁶² Sâbûnî, XIV, 82. Ayrıca bkz., Tâhâ, 20 / 127.

konulan düzen ve ilkelerde haddi aşır, israf etmeme emrini çığneyen müsrifler de takındıkları tavırlarla toplumun sosyal dengesini bozan tipler arasında yer almaktadır.

5. Zalim

Her varlık, yaratılış keyfiyetine göre kendine özgü bir takım haklarla donatılmıştır. Yaşam seyri ya da varlığı devam ettirme sürecinin otantikliği bu hakların korunması ve kullanılmasıyla doğru orantılıdır. Hakların kullanımı yahut korunması noktasında oluşabilecek gerek içsel, gerekse dışsal tüm engeller bir hukuk ihlali olarak kabul edilmektedir. Bir hak veya görevin ihlal edilmesine *zulüm*,⁶³ bu hak veya görevi ihlal eden şahsa da *zalim* denilmektedir.⁶⁴ İnsanlığın yaşam serüveninde bu tür ihlallerin hiç ardı arkası kesilmemiştir. Bunun için, belli zaman dilimlerinde tarihe müdahale eden vahiy, bu hakların kullanımı hususunda insanları uyarmıştır. Herhangi bir şeyi, eksiltme, artırma, yahut zaman ve mekanından saptırma yoluyla kendisine ait olan yerin dışına koyma ve haddi aşma anlamına gelen ve *zulüm* kökünden türeyen *zâlim* kavramı; genel anlamıyla Allah'ın koyduğu yasağı ihlâl eden kişi şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁵ Hangi inanca ait olursa olsun, amel bazında böyle bir eylemde bulunan kişiye zalim denilmektedir.

Zulüm kavramı, Kur'ân'ın menfi olgular silsilesinde ele aldığı en önemli kavramlar arasında yer almaktadır.⁶⁶ Daha çok ahlâk ve hukuk terimi olarak ön plana çıkan bu kavramın, inanç eksenli bir yönünün olduğu da bilinmektedir. Şu ayet bu duruma işaret etmektedir. *"Elbette ki şirk büyük bir zulümdür."*⁶⁷ İlahi mesajı kabullenmeyip, onun yerine başka sözler uyduranlar, zalim olarak nitelendirilmektedir. Zira zulüm genel olarak, bilgi ve inançta gerçeğin dışına sapmak, yanlış ve kötü olanı yapmak olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸ Hak ve hakikate engel olmak, onun varlığının hayat bulmasına engel olmak zulümdür. *"Fakat onlardan zalim olanlar, sözü kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler."*⁶⁹ Yahudi alimleri ve dini liderleri Allah'ın kelamını (Tevrat'ı) sadece değiştirmek,

⁶³ Müfredât, "Zlm" md., s.471.

⁶⁴ Mevdudî, I, 65. Kavramlar için bkz., Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, VIII, 162; İbn Faris, *Mu'cemu'l-Lüğâ*, III, 468; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XII, 373; Seyyid Şerif Cürcanî, *Ta'rifât*, 164; Ebu'l-Bekâ, "Zulüm" md., *Külliyât*, 594; Tehânevî, II,1152; Müfredât, "Zlm" md., s.471; İzutsu, s.221.

⁶⁵ Rağıb, "Zlm" md., s.537-538. Ayrıca bkz., Bakara, 2 / 229.

⁶⁶ Bkz., İzutsu, s.222.

⁶⁷ Lokmân, 31 / 13.

⁶⁸ Kur'ân Yolu, III, 411.

⁶⁹ A'râf, 7 / 162.

bozmak, yanlış yorumlamak ve kendi istedikleri gibi anlamak ve okumakla kalmayıp, metindeki kelimeleri de bile bile değiştirmişlerdir.⁷⁰ Kur'ân, onların ilahi mesaja karşı sergilemiş oldukları bu tavrı, *zalim* sözcüğüyle ifade etmiştir. Kur'ân, gerçeği bilip iman ettikten sonra, küfre dalanları da zalim olarak nitelendirmektedir. *“İman etmelerinden, Rasulün hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”*⁷¹ Bu ayete göre Yahudi bilginlerinin, zalim olarak nitelendirilmeleri, inkâra girip, Allah'a ve Rasulüne düşman olmaları⁷² ve hakka engel olmalarından dolayıdır.

İnsan dahil her varlığa, kendi fitrî özelliğine göre davranılması gerekmektedir.⁷³ Varlığın fitratına uygun olmayan tüm davranış biçimleri zulüm olarak adlandırılmaktadır.⁷⁴ Bu durum, varlıklar arası kurulabilecek her türlü iletişim için de geçerlidir. Hal böyle olunca, Allah'ın elçisini yalanlayarak karşı koyanları da Kur'ân, zalim olarak isimlendirmektedir. *“Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmede olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar fakat, o zalimler açıkça Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar.”*⁷⁵ Müşrikler, bu ithamlarıyla hem Hz. Peygamber'e haksızlık etmelerinden, hem de Allah'ın ayetlerini inkâr etmelerinden dolayı, zalimlikle nitelendirilmişlerdir.⁷⁶ Bunun için zulüm, hak ve hakikate karşı yapılan büyük bir haksızlık ve nankörlüktür. Hal böyle olunca sadece Allah'ı ve kitabını inkar değil, O'nun emir ve yasaklarına aykırı hareket etmek de zulümdür. Nitekim, *“Eğer bu ağaçtan yerseniz, her ikinizde kendinize kötülük eden zalimlerden olursunuz,”*⁷⁷ ayetinin ifadesiyle Hz. Adem ile Hz. Havva, konulan yasağı ihlal etmelerinden dolayı zâlim olarak adlandırılmışlardır.⁷⁸ Burada ifade edilen zulmün, inanç ve itikatla bir alakasının olmadığı malumdur. Ancak, kendilerine yapmış oldukları haksızlıktan dolayı zalimlikle nitelendirilmişlerdir.⁷⁹

Sonuç itibariyle kim ve hangi inançtan olursa olsun haksızlık yapan ve

⁷⁰ Bkz., Mevdudî, I, 88.

⁷¹ Âl-i İmrân, 3 / 86.

⁷² Sâbûnî, II, 36; Mevdudî, I, 277.

⁷³ Kur'ân, insanın tüm yaratılış özelliklerini fitrat olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, fitratın; insana insan olma hasebiyle hükmeden kanunlar, onun bütün özelliklerini ve beşerî tabiatını oluşturan şeyler, olduğu hususunda bkz., Talip Özdeş, *Kur'ân ve Cinsiyet Ayrımcılığı*, Ankara 2005, s.77.

⁷⁴ Bkz., Mevdudî, I, 65.

⁷⁵ En'âm, 6 / 33.

⁷⁶ Neseî, II, 332.

⁷⁷ Bakara, 2 / 35.

⁷⁸ Zemahşerî, I, 131; Sâbûnî, I, 37.

⁷⁹ Bu hususta bir diğer ayet için bkz., A'râf, 7 / 23.

olması gerekene engel olan herkesin zalimler grubunda yer aldığı görülmektedir. *“Kendisine Rabbinin mesajları hatırlatıldığında onlara sırtını dönenen daha zalim kim olabilir?”*⁸⁰ şeklinde zulmün, vahye karşı bir hareket biçimi olduğunu beyan eden ayetler, onun nedenli çirkin bir iş olduğunu beyan etmeye yöneliktir. *“Kim düşmanlık ve haksızlık (zulüm) ile bunu (haram yemeyi ve öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe koyacağız.”*⁸¹ Bir önceki ayet bağlamında müminlere hitap eden bu ayet, onları zulümden sakındırmaktadır. Böyle olmakla birlikte sakınmayıp sosyal dengeyi bozan düşmanlık ve zulüm eyleminde bulunanların mümin de olsalar cezalandırılacakları vurgulanmaktadır.

6. Kazip

Genel olarak doğru olan herhangi bir şeyi yalanlayan, yalancı ve sözü doğru olmayan anlamına gelen kâzib kavramı;⁸² Kur’ân-ı Kerim’de kullanıldığı hemen her yerde yalan, yalanlama ve yalancı anlamlarında kullanılmaktadır.⁸³ Kur’ân’ın en fazla yerdiği hususların başında yalanlama ve yalancılık meselesi gelmektedir. Yalanın her türlüşü yasaklanmakla birlikte, yalanlamanın derecesi, yalanlanan şeyin mahiyetine göre değişebilmektedir. Kazipliği (yalancılığı); yalanlamak/yalan saymak ve yalan söylemek olarak iki şekilde tasnif etmek mümkündür. Hangi kategoride yer alırsa alsın, her inkârcının başvurduğu hareketin arka planında bir yalanlama söz konusudur. *“Allah’ın ayetlerine inanmayanlar, ancak yalan uydurmaktadırlar. İşte onlar yalancıların ta kendileridir.”*⁸⁴ Ayetin ifadesiyle kazipliğin, Allah’ın ayetlerini inkâr edenlerin bir vasfı olduğu görülmektedir.⁸⁵ Bu durumdaki yalancının, ancak imansız olması gerekir.⁸⁶ Nitekim başka bir ayette de ayetleri yalanlamak, onları inkâr etmekle aynı kategoride değerlendirilmektedir. *“Onu (Nûh’u), ayetlerimizi yalanlayan (inkâr eden) kavimden koruduk. Gerçekten onlar fena bir kavim idi; bu yüzden topunu birden boğuverdik.”*⁸⁷ Bu ayetlerde görüldüğü gibi, yalanlama, inkâr etmekle aynı anlamda kullanılmaktadır.⁸⁸

İnkâr etme anlamında kullanılan *kizb* kavramının, bazen insanlar için

⁸⁰ Secde, 32 / 22; Zümer, 39 / 32.

⁸¹ Nisâ, 4 / 30.

⁸² Râğıb, “Kzb” md., s.643.

⁸³ *“Ayetlerimizi yalanlayanlar ve kibirlenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlar ateş ehlidir. Onlar orda ebedi kalacaklardır.”* (A’râf, 7 / 36)

⁸⁴ Nahl, 16 / 105.

⁸⁵ Neseî, II, 622.

⁸⁶ Krş., Sâbûnî, VII, 43.

⁸⁷ Enbiyâ, 21 / 77.

⁸⁸ Krş., Neseî, III, 743; Sâbûnî, IX, 18.

ahlâkî bir eksikliğin ifadesi olarak kullanıldığı da görülmektedir. Nitekim, “Yusuf, ‘O benden arzusunu elde etmek istedi’ dedi. Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: ‘Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir, o (Yusuf) yalancılardandır.’”⁸⁹ Bu ayette yer alan, ‘kâzibîn-yalancılar’ ifadesi, vuku bulan bir hadiseyi olduğu gibi anlatmayıp saptıranlar için öngörülen bir nitelemedir. Zira ayette bahsi geçen Yusuf (as) için inkârî anlamda bir yalancı nitelemesi söz konusu değildir. Ama onun da sıradan bir beşer olması hasebiyle, yalan söyleyebilecek bir yönünün olabilme ihtimali bulunabilmektedir. Fakat, her ne surette olursa olsun, doğruluk temelleri üzerine bina edilen Kur’ân’ın, yalan ve yalancılığı tasvip etmesi de elbette mümkün değildir. “Dillerinizin yalan yere nitelendirmesi dolayısıyla: ‘şuna helal, buna haram’ demeyin. Çünkü Allah’a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah’a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa ermezler.”⁹⁰ Bu ayette, yalan tahkir edilerek, dil alışkanlığı haline getirilmesinden müminler men edilmektedir.⁹¹ Zira dil alışkanlığı da olsa, sonuçta helali haram, haramı da helal sayarak ilahi hükmün değiştirilme ihtimali söz konusudur.⁹²

Sonuç itibariyle Kur’ân’a göre, yalan söylemenin, insanları zulme, zulümün de küfre götüren bir davranış biçimi olduğu söylenebilir.⁹³ Nitekim, yalancılık pek çok ayette, zulüm, inkâr ve iftira ile birlikte kullanılmaktadır. “İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennemliklerdir.”⁹⁴ Kur’ân-ı Kerim, kazib kavramını daha çok, Allah’ın ayetlerini, peygamberleri, hak ve hakikati, ahiret hayatını yalanlayanlar için kullanmaktadır. Konuyla alakalı olan ayetlerin muhtevasında, Allah’tan ve Kur’ân’dan yüz çevirenler, peygamberlerle alay edenler, müminlere düşmanlık edenler, zalimler, kâfirler, müşrikler ve münafıklardan bahsedildiği görülmektedir. Bu yönüyle yalancılığın, tüm olumsuz davranış biçimlerini beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu durum da, yalancılığın toplum düzeni açısından ne kadar zararlı olduğunu ortaya koymaktadır.

7. Müfteri

Kur’ânî kullanımda *iftira* ya da *müfterî* kavramlarının, sosyokültürel grup içerisinde, özellikle zalim ve kazib kavramlarıyla zaman zaman birlikte

⁸⁹ Yûsuf, 12 / 26.

⁹⁰ Nahl, 16 / 116.

⁹¹ Neseî, II, 625.

⁹² Âl-i İmrân, 3 / 94

⁹³ Zümer, 39 / 32. Ayrıca bkz., Bakara, 2 / 39; Kamer, 54 / 3, 9, 42; Nahl, 16 / 113.

⁹⁴ Bakara, 2 / 39. Kamer, 54 / 3, 9, 42.

kullanıldıkları görülmektedir. Toplum düzeninin bozulmasında müfterinin, geride sayılan insan tiplerinden farklı olmadığını söylemek mümkündür. *Fry* kökünden, iftira atan ve kara çalan anlamındaki *müfteri* kavramı, sözcük ve muhtelif kipler yönünden Kur'ân'da altmış yerde geçmektedir. *Bühtan*, *ifk* ve *ramy* kelimeleri de Kur'ân'daki kullanımlarıyla iftira atmak anlamında, *müfterî* kavramı ile eş anlam taşımaktadırlar.⁹⁵ Birey ve toplum değerlerini temelden sarsan bu gayr-i insani yaklaşımın, Kur'ân tarafından kabul görülmesi mümkün değildir. “*İnanan erkek ve kadınları yapmadıkları bir şeyden ötürü incitenler, şüphesiz iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar.*”⁹⁶ Kur'ân'ın çok açık bir şekilde karşı çıkmasına rağmen, iftiranın bir toplum problemi olarak her süreçte devam ettiği bilinmektedir. Bir ahlâk problemi olarak da karşımıza çıkan iftiranın, yukarıda sayılan olumsuz davranışlar gibi hem ulûhiyet, hem de beşeriyet boyutları bulunmaktadır. Kavram, “*Artık bundan sonra kim Allah'a iftira ederse (yalan uydurursa), işte onlar zalimlerin ta kendileridirler,*”⁹⁷ mealindeki bu ayette, ulûhiyete yönelik bir kullanım niteliği taşırken, başka bir ayette, bir kimseye herhangi bir hususta atılan iftira anlamında da kullanılmıştır.⁹⁸

İftira kavramının Kur'ân'daki kullanımlarında, birini onda olmayan bir şeyle vasıflandırma, yalanlama, yalan söyleme, inkâr, şirk ve zulüm anlamlarına geldiği görülmektedir. “*Artık, Allah'a karşı yalan uydurandan veya onun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir?*”⁹⁹ İftira edip, Allah'ın ayetlerini yalanlamakla onlar, aynı zamanda vahyi inkar etmektedirler. Yani iftira etmek, aynı zamanda Allah'ın ayetlerini inkar etmeyi de beraberinde getirmektedir. Müfteriler, hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnad edip, sanki karşılarında bir insan varmış gibi davranarak, O'nun mesajlarını hiçe saymaktadırlar.¹⁰⁰

Kur'ân'a karşı koyanların kullandıkları metotlardan birinin, iftiraya müracaat etmek olduğu söylenebilir. Bunlar, Allah'a ve kitabına ait olan hususiyetleri, iftira yoluyla değiştirebileceklerini zannetmektedirler. “*Yalan sözlerle Allah'a iftira edenden veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim vardır?*”¹⁰¹ Bu ayette, Allah'a atılan iftiranın, O'nun dışında tapınmaya değer

⁹⁵ Nisâ, 4 / 112; Nûr, 24 / 23-24.

⁹⁶ Ahzâb, 33 / 58.

⁹⁷ Âl-i İmrân, 3 / 94.

⁹⁸ Mümtehine, 60 / 12. İlgili ayette yer alan *iftirâ* kavramı iki şekilde yorumlanmıştır: *Birincisi*, bir kadının başka bir kadın hakkında iftirâ atıp bunu yaymaya çalışması, *ikincisi* ise, bir kadının, başkasından edindiği gayrimeşru çocuğunu, kocasına nispet ederek, ailesinin içine sokmasıdır. Bkz., Mevduât, VI, 257.

⁹⁹ Yûnus, 10 / 17.

¹⁰⁰ Neseî, II, 479.

¹⁰¹ En'âm, 6 / 21.

ortaklar bulunduğuna yönelik bir iddia şeklinde olduğu bildirilmektedir.¹⁰² Bunlar, vahyin davetine karşılık tepkilerini, mesajı yalanlama iftirasıyla göstermektedirler. “İslam’a davet olunduğu halde Allah’a karşı yalan uydurandan daha zalim olan kimdir?”¹⁰³ Bu ayette, ilahi mesajın davetine iftira kabilinden bir karşı koyuş söz konusudur. Hz. Peygamber, Allah’ın mesajlarını okuyarak onları İslam’a davet ediyor ama onlar, onun uydurmasıdır, diye iftira ederek karşı çıkıyorlar. “Yoksa, ‘Onu (Kur’ân’ı) kendisi uydurdu’ mu diyorlar?”¹⁰⁴ mealindeki bu ayette olduğu gibi müşriklerin ikide bir, Kur’ân’ın Hz. Peygamber tarafından uydurulduğuna dair söyledikleri sözler, daha çok bu kavramla ifade edilmiştir.¹⁰⁵ Bu da değişik ithamlarla gerçeği saptırıp tahrip etme açısından iftiranın olumsuz etkisini gözler önüne sergilemektedir.

Hiçbir insan, özellikle de bir mümine hiç yakışmayan bu yaklaşımın yer yer Müslümanlar arasında eylemsel bir hal aldığı da bilinmektedir. “(Peygamber’in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir gruptur.”¹⁰⁶ Hz. Peygamber’in bir askerî seferinde Hz. Aişe validemize çirkin iftirayı atanın, o sefere katılan askerlerden biri (Mıstah) olduğu bilinmektedir.¹⁰⁷ Peygamber’in bile aile düzenini tahrip eden bu olaya damgasını vuran iftira olgusu Kur’ân’ın yer verdiği, sosyal dengeyi bozan faktörler arasında yer almaktadır. Böylece, inanç farkı söz konusu olmaksızın Müslüman ya da gayrimüslim kimliği taşıyan herkesin bu tür eylemlerde bulunma ihtimalinin olduğu görülmektedir. Hal böyle olunca, kimlik ve etiketi ne olursa olsun iftira atanlar (müfteriler), sosyal yapıyı tahrip eden olumsuz insan tipleridirler.

Sonuç

İnsan hayatının yönlendirilmesinde din ve inanç sistemleri gibi, sosyal çevre ve kültürün de yadsınmaz bir rolü vardır. Toplum kültürünün birey ya da toplum üzerindeki etkisi, toplumun sosyokültürel yapısına göre değişkenlik arz etmektedir. Sosyokültürel birikimin arka planında örf, adet, gelenek ve görenek gibi unsurlar etkili olsa da bunun, muhtelif din ve inanç sistemlerinden tamamen bağımsız olduğu da düşünülemez. Bu makalede tahlil edilmeye çalışılan insan tiplerinin sahip oldukları bir inanç ve anlayışın olması muhtemeldir. Amelî konular olsa da bunları itikat bağlamından tamamen koparmak mümkün

¹⁰² Mevdudî, I, 539.

¹⁰³ Saff, 61 / 7.

¹⁰⁴ Hûd, 11 / 13.

¹⁰⁵ Yûnus, 10 / 38.

¹⁰⁶ Nûr, 24 / 11.

¹⁰⁷ Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vahidi, *Esbâbu Nüzûli’l-Kur’ân*, Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye 1991, s.328-332.

değildir. Zira her sosyokültürel eksenli yaklaşımın, bir inanç yönünün olması da muhtemeldir. Böyle olsa da ilgili kavramlar, amelî oluşumlar olarak değerlendirilmişlerdir.

Makalede sosyokültürel eksenli oluşumlar olarak tasnif edilmeye çalışılan olumsuz insan tiplerini tasvir ederken Kur'ân bunları, bazen gayrimüslim çevrelerden örnekler vererek tanıtmaya çalışmıştır. Bunların, zaman zaman inanç eksenli grupların sergiledikleri tutum ve davranışlar olarak tasvir edilmesi, bunların bir inanç sistemini oluşturdukları anlamına gelmemelidir. Zira, fık, kizb, cürüm, israf ve iftira gibi fiiller, doğrudan inançtan değil, herhangi bir inanç ve anlayışa mensup kişilerin iş ve eylemiyle ortaya çıkan amelî olgulardır. Bu fiiller, sadece gayrimüslimler tarafından değil, tasvip edilmemekle birlikte İslamî kimlik taşıyan insanlar tarafından da yapılmaktadır. Bu noktadan hareketle bu tür eylemler, din, inanç ve anlayıştan ziyade, sosyokültürel olgular olarak değerlendirilmektedir. Bunlar din ve inançtan ziyade, iş ve eylem olarak insanların yaşam biçimi ve hayat tarzlarını ifade etmektedir. Netice itibariyle bu yaklaşımlar, din ve inanç ayrımı gözetmeksizin, tüm insanların sergilemiş oldukları olumsuz tutum ve davranışlardır. Aynı inanç ve anlayışa sahip olmasalar da, insanlar, zaman zaman aynı iş ve eylemi yapabilmektedirler. Yani müfsid, müsrif, mücrim, müfteri, kazip ve zalim olanlar sadece gayrimüslimler değildir. Aynı davranışları sergilemeleri durumunda İslamî kimlik taşıyanların da müfsid, müsrif, mücrim, müfteri, kazip ve zalim olmaları mümkündür.

Müslüman kimliğiyle herhangi bir insanın bu olumsuz fiilleri işlemesi doğru değildir. Çünkü hiçbir Müslümanın, vahyin dışındaki olgular (vahyin reddettiği tutum ve davranışlar) arasında yer alması mümkün değildir. Sosyokültürel oluşumlar olarak tahlil edilmeye çalışılan bu gruplar İlahî değil, beşeri his ve duygularla bir takım nefsanî dürtülerin tezahürü olarak ortaya çıkmışlardır. Bu vasıf ve duygularla Müslümanların da zaman zaman bu eylemleri yaptıkları görülmektedir. Yani ilgili hususlar, sadece gayrimüslimler tarafından değil, Müslümanlar da dahil, ahlakî zaafiyeti bulunan tüm insanlar tarafından işlenebilmektedir. Geride de ifade edildiği gibi Kur'ân'ın, amel bazındaki bu yanlış tutum ve davranışları daha çok, gayrimüslim şahsiyetler üzerinden örneklendirmesi oldukça düşündürücüdür. Onun böyle bir metod kullanması, böylesi olumsuz davranışların Müslümanlara yakışmayacağını vurgulamak amacını gütmektedir. İslamî kimlik taşıyan insanların olumsuz tutum ve davranışlar sergilemesi, onların inandıkları değerlerle ters orantılıdır. Onlar, beşerî his ve duyguların bulunduğu olumsuz davranışlara yakın oldukları sürece dinî ve evrensel değerlerden uzaklaşmış, onlara uzak oldukları sürece de

inandıkları değerlere yaklaşmış olacaktırlar.

Sosyal yaşamdaki sapma ya da sapkınlık, var olanı fitrat ve amacı dışında kullanmak demektir. Makale çerçevesinde ele alınan olumsuz davranışların hepsi, insan fitratına terstir. Bu fiiller farklı insanlar tarafından işlense de, dünyanın hiçbir yerinde bunların meşru olduğunu iddia eden bir anlayış söz konusu değildir. Yaratılış özelliklerine aykırı hareket ve davranışlar, önce varlığın kendisinde (failinde) tahribat ve bozulmaya neden olacak, daha sonra da genişleyerek doğal dengeyi altüst edecektir. Kur'ân'a göre Allah, insanı bir fitrata göre yaratmıştır ve Onun yaratmasında hiçbir değişiklik yoktur. İnsan fitratındaki değişmez özellikleri, birbirinden farklı negatif tutum ve davranışlarla bozmaya çalışanlar, hem Allah'ın değişmez ilkesini değiştirmeye, hem de insanlığın bozulup çözümlenmesine ve de çökmesine neden olmaktadır.

Kaynaklar

- Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992, I-VIII.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyân*, (mhtsr-thk: Muhammed Ali es-Sabunî), Beyrut: Daru'l-Kelâm, 1408/1998, I-IV.
- el-Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Nüzhetü'l-A'yün*, Beyrût 1987.
- Cürcanî, Allame Ali b. Muhammed es-Seyyid Şerif, *Kitabu't-Ta'rîfât*, Daru'r-Reşâd, Kahire, tsz.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, (trc: Mehmet Erdoğan), İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, I-II.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Mûsa el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cemu fi'l-Mustalahati ve'l-Furûku'l-Luğaviyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1412/1992.
- el-Ferahidî, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Beyrut: Müessesetü'l-Alemî, 1408/1988, I-VIII.
- İbn Faris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemu Mekayisu'l-Lüğa*, (thk: abdusselam Muhammed Harun), Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1411/1991, I-VI.
- İbn Haldun, Abdurrahman, *Mukaddime*, (nşr: Derviş el-Cüveydi), Beyrut, 1415/1995.
- İbn Kesîr, el-Hafız İmadu'd-Din Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir el-Kuraşiyi ed-

- Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrût, 1994.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen-i İbn Mâce*, I-II, İstanbul, 1992.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: Daru's-Sâdır, 1414/1994, I-XV.
- İsfahanî, Râğıb, *el-Mmüfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer el-Hüseyin b. el-Hasan, *Tefsiru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990, I-XXXII.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, (trc: Selahattin Ayaz), İstanbul: Pınar Yayınları, tsz.
- Karagöz, İsmail, "Mücrim" md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Kelpetin Arpaguş, Hatice, "Mücrim" md., *DİA*, (XXXI), İstanbul, 2006.
- Kırca, Celal, "Mücrim" md., *İslami Kavramlar*, Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997.
- Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Haz. Komisyon (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş), Ankara: DİB Yayınları, 2006, I-V.
- Kutlu, Sönmez, *Din Anlayışında Farklılaşmalar*, Ankara, 2003.
- Mevdudî, Seyyid Ebu'l-A'lâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, (trc: Ahmed Asrar), İstanbul: Pınar Yayınları, 1985, I-III.
- ___, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (trc: Komisyon), (Yeni şfak), İstanbul: İnsan Yayınları, 1996, I-VII.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, *Sahihu Müslim*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1993, I-IV.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, Tefsiru'n-Nesefî*, İstanbul: Daru'l-Esâd, 1993, I-IV.
- Özdeş, Talip, *Kur'ân ve Cinsiyet Ayrımcılığı*, Ankara: Fecir Yayınları, 2005.
- Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'an ve Medeniyet*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1996.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, yy., 1400/1980.

- Sezen, Yümni, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'ân*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992, I-XII.
- Tabersî, Ebu'l-Fadl b. el-Hasan, *Mecmeu'l-Beyân li Ulûmi'l-Kur'ân, Daru't-Takrîb*, (I-X), Kahire, 1958.
- Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşafı Istilahati'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996, I-II.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Serve, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, İstanbul, 1992.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Fâsık" md., *DİA*, (XII), İstanbul, 1995.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (sdlş: Mehdi Ali Seçkin), İstanbul: Bedir Yayın Evi, 1993.
- Zemahşerî, el-İmam Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Tefsiru'l-Keşşâf an Hakâiki Gavamizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücuhi't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, I-IV.